

Горан ВАСИН*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
Нови Сад

Ненад НИНКОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
Нови Сад

РЕКВИЗИЦИЈЕ И КОНТРОЛА АГРАРА У СРЕМУ ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА**

Анстракт: Срем је од области у којима су у Аустроугарској живели Срби, са изузетком Босне и Херцеговине, током Првог светског рата највише страдао, услед борби 1914. и интернирања Срба из више од двадесет насеља. Током Великог рата у Срему су објављиване све државне наредбе прописане у циљу рационализације намирница, реквизиција свега што је потребно војсци и апровизације хране. У овој области, која је имала изразито аграрни карактер, све наредбе о максималним ценама и реквизицијама су остављале дубоке последице, јер су земљорадници, осим за личну прехрану, све вишкове морали да предају држави по прописаним ценама, а били су подстицани и на куповину обвезница ратног зајма. Слика српског земљорадника који на овај начин показује свој патриотизам била је нереална и појава великог броја дезертера и припадника зеленог кадра, током 1917. и 1918, упућује на суштинске промене које су се догодиле у ратно време, од којих је главна било схватање да срећу морају потражити у сопственој, а не аустроугарској држави. У раду

* goranvasin@yahoo.com

* nenadninkovich@yahoo.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Војвођански простор у контексту европске историје* (Ев. бр. 177002).

се приказује економско стање Аустроугарске као и посебна ситуација у Срему, његове специфичности као микроцелине на којој су вођене ратне борбе, вршене реквизиције и апровизиације.

Кључне речи: Први светски рат, Аустроугарска, Срби, Срем, реквизиције, максималне цене, глад.

Глад и сиромаштво у Аустроугарској 1914–1918.

После атентата на престолонаследника Франца Фердинанда заговорници рата са Краљевином Србијом су постали водећа странка у Бечу, у чему су уживали подршку Немачке. Спремајући се за предстојећи сукоб у Генералштабу Двојне монархије су рачунали да ће се са Србијом обрачунати у неколико недеља, а да ће потом, ако уопште дође до укључивања Русије у сукоб, моћи да пребаце трупе у Галицију и ту уз савезницу Немачку однесу победу. Овај план је пао у воду још у току његовог настанка, јер је Русија спремно извршила мобилизацију. Њене трупе су биле на граници онда када су аустроугарске улазиле у вагоне који су их водили на Југ и Исток.¹ Рат који није био брзо окончан, као и већи људски губици, временом су се одразили на индустријску производњу, цене хлеба и стање у пољопривреди. Први сукоби у августу 1914. донели су Бечу поразе, што се одмах одразило на економско стање у држави и несташнице хране. Чим је отпочела мобилизација порасла је цена хлеба. У исто време број незапослених је порастао са 2,7% на 22,7%. Трговина и привреда су почеле да трпе губитке, између осталог, јер је војска запосела железницу, а према цивилном транспорту се понашала рестриктивно, што је за последицу имало тешкоће у снабдевању великих градова. Ратне операције у Галицији у јесен 1914, за које је морала да се користи железничка мрежа, довеле су постепено до озбиљних несташница хране. Утолико су борбе у Галицији биле важније, јер је она била главни снабдевач Двојне монархије прехранбеним производима и сировинама, пошто је чинила око 1/3 плодне земље Монархије. Сукоб две армије довео је до тога да су у Галицији пољопривредна имања била уништена, а инфраструктура више није постојала. У источној Галицији нестало је око 40% коња и крава, а исти је био случај са 70% свиња. Последице тога су се осетиле у целој држави. Извори гаса и нафте били су девастирани.

¹ J. Keegan, *The First World War*, Canada 2000, 152–153; H. Srtachan, *The First World War*, Vol. I, New York–Oxford, 2003, 292–293; H. Münkler, *Der Grosse Krieg, Die Welt 1914–1918*, Berlin 2013, 110, 176–194.

Галиција је требало да даје 3/5 потреба Централних сила за нафтом и гасом а милиони литара нафтних деривата (уља) били су у јесен 1914. запаљени. Уз то, уследио је талас избеглица широм Аустрије. Због њиховог збрињавања је морало бити потрошено 2.400.000 круна, што је било око 2,36% БДП.²

Економска криза појачала је и анисемитизам, који је и иначе био један од компоненти политичког живота у Бечу од времена пре рата. Када се током прве ратне године око 50.000 јеврејских избеглица уселило у Беч, у граду су се појавиле табле са натписима да Јевреји иду назад кућама.³ Главни талас избеглица на почетку рата је ишао из Галиције. У једном моменту, током 1915. у њој је живело свега 35,5% становика у односу на број пре почетка рата. Солидарност са избеглицама је била мала. Страх од глади и немаштине довео је до тога да су оне нерадо примане широм Монархије и да је већ нарушена мултинационална слика државе још више пољуљана несолидарношћу и несташицом намирница. Тако су политичка и економска криза наговештавале тешку зиму 1914/1915.⁴ Иако је део избеглица у јесен 1914. кренуо ка Мађарској, Тисина влада је одбила да их прими, са објашњењем да је то унутрашњи проблем Аустрије. Испоставило се да је Иштван Тиса штитио велепоседнике и финансијере своје странке, занемарујући дугурочни ефекат односа са Бечом. Тако ће се економска криза много брже осетити у Бечу него у Пешти, имајући на уму изразито аграрни карактер Угарске и њен статус у продаји пољопривредних намирница у аустријском делу Монархије. Током 1915. у Аустрији је владао утисак да је Мађарска издала свог савезника и партнера у персоналној унији. Оваква Тисина политика и касније је дефинисана као ускогруда и себична, о чему се причало и приликом заседања Рајхсрата 1917. Незадовољство Мађара, које је годинама проистицало из немогућности да добију своју војску, преливало се на економске аспекте живота. Мађарске елите нису схватале реално стање да је Двојна монархија оптималнији оквир за њихово опстајање. Притешњена у мору Словена, са амбициозном Русијом на границама, уз свакако непријатељску Немачку и Аустрију у случају раздруживања

² M. Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914–1918*, Wien–Köln–Weimar 2014, 159–169; Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, Нови Сад 2018, 39–40.

³ Г. Васин, Н. Нинковић, *Сумрак Двоглавог орла*, 127–132.

⁴ P. Judson, *The Habsburg Empire, A New History*, Cambridge–London 2016, 385–403; Н. Н. Herwig, *The First World War, Germany and Austria-Hungary 1914–1918*, London–New Delhi–New York–Sydney 2014, 53–56, 96.

Монархије, Мађарска није имала изгледа да постане велика сила и кључни фактор Југоисточне Европе.⁵

Неразумевање између Беча и Будимпеште погоршавало је економско стање у држави, што се прво осетило у Бечу. Још од октобра 1914. расла је инфлација, храна је све теже набављана, а од новембра исте године несташнице намирница су постале честе. Од априла 1915. бечка полиција је почела да забрањује улаз новом таласу избеглица и да оштрије проверава већ пристигле. Криза намирница, хране и мноштва других производа у Бечу настављала се из године у годину. Од пролећа 1915. почела је дистрибуција картица за храну (које су важиле само за хлеб и брашно), док је рационализација потрошње шећера, млека и кафе вршена од 1916, кромпира и пекмеза 1917, а меса током 1918, када су и за ове производе уведени бонови.⁶

До почетка 1916. инфлација је уништила некадашњу средњу грађанску класу. Цене хране су порасле током 1916. два и по пута. Радници у индустрији су трпели велик притисак. Део њих је мобилисан 1916, а други део је радио за плате које су биле сведене на око 35% примања из 1914. Квалитет најосновнијих намирница, а на првом месту хлеба, био је драстично погоршан. Исто је било и са месом, кафом, јајима, кобасицама, тако је готово сва храна била лошијег квалитета него пре рата. Број жена које су радиле у индустрији у Аустрији и Мађарској порастао је за око 35–40%, у неким мануфактурним пословима и до 65%. Ангажовање деце у индустрији и мануфактурама било је, такође, велико. Деца од 12. до 14. година радила су тешке послове, што је довело до њихове повећане смртности. Био је то део цивилних жртава, чији је број растао на целој територији Монархије. Само у Чешкој је од грипа и упале плућа умрло 467.000 људи. Дневне количине хране за децу и најмлађе биле су све мање како се ближио крај рата. Од априла 1917. у Угарској су нпр. у областима које су биле богате кромпиром дневне количине биле ограничене на 615 грама, док је у другим деловима ограничење било 331 грам. Производња ражи је пала на 35,5% вредности са почетка рата, овса на 18,4%, а јечма на свега 5,5%. Пољопривредна производња, по параметрима из 1913, била је опадању у сваком сегменту у просеку за око трећину.⁷

⁵ Н. Н. Herwig, *The First World War*, 274–276; Г. Васин, Н. Нинковић, *Сумрак Двоглавог орла – Аустроугарска 1914, 1718–1918*, Године и годишњице јужнословенске историје, Бања Лука 2018, 122–127.

⁶ Н. Н. Herwig, *The First World War*, 270.

⁷ Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, 59–60; L. Grebler, W. Winkler, *The Cost of the World War to Germany and to Austria-Hungary*, New Heaven 1940, 151.

Тешка зима 1916/1917, била је време када је стрпљење становника Монархије дефинитивно почело да попушта. Беч је током пролећа 1917. бележио рекордну глад и несташицу. Четврт милиона становника, односно 12% људи, стајало је свакодневно у редовима за хлеб. Иако је велики део земље био оријентисан ка пољопривреди, глад се брзо ширила, јер највећи део ораница током рата уопште није био у обрадивом стању. Отварање народних кухиња да би се помогло најсиромашнијима у почетку је доживљено са подозрењем, али се временом број obroка драстично повећао, посебно у Бечу.⁸ Општа несигурност почела је да се испољава и кроз штрајкове индустријских радника. Глад је повећала број људи који су протестовали, па су штрајкови од друге половине 1916. постајали свакодневица широм Монархије. Готово да није било постројења које повремено није обустављало рад због лоших услова, мада је најчешћи разлог била несташница хране и недостатак следовања obroка на вишедневном нивоу. Чешка је предњачила по броју штрајкова, па је полиција често тражила политичке мотиве за њих, који се нису показали безазленим. Драматичан догађај се десио 21. октобра 1916. када је Фридрих Адлер (Friedrich Adler), син чувеног вође Социјал-демократа Виктора Адлера, убио министра-председника Штирга у хотелском ресторану у центру Беча.⁹

Полиција је пазила на свакодневне инциденте и крађе, а број ухапшених преступника био је већи из месеца у месец – њих преко 95.000 током 1917. (са великим бројем малолетника). Зато је полиција 1917. увела сталне претраге кућа и зграда у Бечу, јер је по дојавама примећено да људи краду храну или је крију и стварају залихе, што је било законом забрањено. Због свега реченог држава је покушавала да питање глади реши на уштрб окупираних територија. Експлоатација, реквизиције и присилни откупи постајали су део система који је требало да омогући даље вођење рата и обезбеђивање хране за престоницу. Окупација Србије и делова Пољске служила је дословно да се нахрани војска која је била стационирана у окупационој области и да се пошаље што већа количина намирница у друге. Процењује се да је окупација Србије и Пољске прехранила око 15% војника Двојне монархије. Домаће становништво било је приморано да готово све производе преда окупаторским војницима без надокнаде, што је довело

⁸ L. Grebler, W. Winkler, *The Cost of the World War to Germany and to Austria-Hungary*, 153; *Die Habsburgermonarchie*, bd. XI, tb 2, *Die Habsburgermonarchie und der Ersteweltkrieg*, Wien 2014, 258–278.

⁹ M. Rauchensteiner, *The First World War*, 905–931; Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату*, 74–75; Н. Н. Herwig, *The First World War*, 274.

до њиховог рапидног сиромашења. Стање у Србији било је врло лоше иако је њен управник генерал Севис-Салис (Ivan Salis Seewis) тврдио да је мирно успоставио управу и довео је под пуну контролу. Генерал Саркотић од Ловћена, управник Босне и Херцеговине, није био ни близу „мирних” метода нити се трудио да их примењује, него је користио преки војни суд у свакој прилици у целој Босни и Херцеговини и Црној Гори. Страдања цивила у Србији и Црној Гори била су велика током 1916, а после Топличког устанка 1917. у бугарској окупационој зони, настављена су још већим интензитетом.¹⁰

Пораз бољшевичке Русије крајем 1917. дао је слабу наду елитама Монархије да ће имати снаге за преокрет, да ће се рат привести крају победом Централних сила, односно да ће се економска криза ефикасно решити. Монархија је много очекивала од мира који је склопљен у Брест Литовску 3. марта 1918, али суштински није добила много. Државни врх није реално сагледао ситуацију, јер је део Украјине, из ког се очекивала храна, био под бољшевичком контролом, што је водило у сукобе. Са друге стране, током ратних година пољопривредни фонд Украјине био је уништен, тако да је Монархија добила мало жита, а велике проблеме са транспортом хране. У таквом стању цар Карло је наредио присилне реквизиције које су довеле до оружаних сукоба и чак бежања украјинских цивила под окриље бољшевика. Такође, бољшевичке власти су пустиле све ратне заробљенике (око 300.000) назад у Монархију што је подстакло војни и економски колапс, јер је њихов долазак уништио остатке покушаја да се питање хлеба реши на колико-толико успешан начин.¹¹

Друга половина 1918. била је у знаку дефинитивног економског и полтичког краја Монархије. Социјални немири, зелени кадар и сиромаштво су натерали масе да крену у промену поретка. „Питање хлеба” било је подједнако важно за решавање опстанка Монархије, као и војни успеси или жеље народа за самоопредељењем. Поред свих нестабилности и криза, захваљујући економском просперитету, индустријском напретку и материјалној сигурности, Аустроугарска је опстајала, а почетком 20. века је доживела озбиљан напредак. Сиромаштво, ратне недаће, реквизиције, лоши услови живота били су подударни са војним неуспесима и

¹⁰ А. Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916–1918*, Београд 1987, 342–350; исти, *Продор на Балкан и Србија 1908–1918*, Београд 2011, 560–573; М. Rauchensteiner, *The First World War*, 429–459; *Die Habsburgermonarchie*, Band XI/1, Wien 2016 (T. Scheer) 496–542.

¹¹ J. Leonhard, *Die Büchse der Pandora, Geschichte des Ersten Weltkrieg*, München 2014, 706–718; Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, 76–78.

погрешним проценама расположења политичких елита мноштва народа који су живели у Монархији. Антисемитизам био је, такође, један од симбола овог тешког економског стања. Распад Аустроугарске донео је државама наследницама политичке, верске и економске проблеме који ће бити један од кључних симбола међуратне историје простора централне и југоисточне Европе.¹²

Прве реквизиције у Срему – 1914/1915.

Као што је већ констатовано, Аустроугарска није била економски спремна за рат који би дуже трајао. Од јула 1914. почела је њена борба за одржање какве-такве социјалне стабилности. У том циљу Беч се служио апровизацијом и реквизицијама – два узајамно повезана процеса. Држава је реквизицијама обезбеђивала сировине за војну индустрију и апровизацију тј. снабдевање храном свих који нису били њихови произвођачи. Влада је оба процеса представљала као патриотски чин, али док је патриотизам видљив на почетку рата, он је од 1915. пред глађу, страдањима и болестима, уступао место незадовољству и немиру. Почетне мере ратне привреде остале су у Срему у сенци хапшења и затварања виђенијих Срба. Она су почела још током Јулске кризе, али је број ухапшених повећан избијањем рата. Ситуација је постала тежа када су војници Друге армије почели да пристижу у Срем, док је у исто време спровођена мобилизација и транспорт трупа из Срема. Срби су чинили 56 % војника мобилисаних из Срема.¹³

Прве промене у свакодневном животу које је донео рат изазвале су страх за средства уложена у банке, па су многи почели да их подижу. То је за последицу имало промене на тржишту и повећање цена прехранбених производа. Ни апели Владе, ни публикување параграфа казненог закона, по којима се намерно повећање цена, нетачно мерење намирница и лихварење строго кажњавају, нису могли да спрече скок цена. Брзо колико и ратна дешавања мењале су се привредне околности у целој Аустроугарској. Локално становништво у Срему, без обзира којој нацији је припадало, било

¹² М. Р. Judson, *The Habsburg Empire*, 425–442.

¹³ Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић., *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, Нови Сад 2018, 215–243, 287–301; G. Vasin, N. Ninković, *Identity and loyalty of the Serbs in the Austro-Hungarian army 1914–1918 and their psychological characteristics according to Jovan Cvijić*, *The Balkan peninsula of Jovan Cvijić: Historical background and contemporary trends in human geography*, Belgrade–Loznica 2018, 172–173.

је оптерећено принудним радом у корист војске. Обављали су помоћне послове – транспорт намирница и муниције или набавку хране и пића. У атмосфери ратне психозе, негативне пропаганде и окривљивања Срба за све недаће, овај посао је код српског народа попримио облик насилног рада. Држава је прописала, бар на папиру, да сви који буду ангажовани на оваквим пословима за њих буду плаћени. Услед недостатка стоке за вучу за потребе војске и то је решавано коришћењем оне коју је поседовало локално становништво. Бан Хрватске и Славоније Иван пл. Шкерлец је 7. септембра 1914. наредио да се води тачна евиденција за преузете коње у војне сврхе, ради касније надокнаде, али судски процеси из 1915. говоре да та наредба није увек поштована. Ово се нарочито односи на време великог терора над Србима у Срему, после пораза аустроугарске војске у Церској бици и упада српске у Доњи Срем.¹⁴ Тек је мањи део Срба, претежно из западног дела Срема, успео да наплати свој рад за војску.¹⁵

Догађаји који су оставили знатно дубље последице у Срему одиграли су се после покушаја српске војске да уђе на територију северно од Саве. После почетних успеха она је натерана на повлачење, а аустроугарске трупе су свој гнев усмериле на српске поданике у Срему. Хапшења, убиства, злочини готово у сваком насељу јужно од линије Сремска Митровица – Стара Пазова, били су увод у интернацију целокупне српске популације из више од двадесет насеља. Интернацију је пратило уништавање српске имовине и њена пљачка, у чему су војсци помагали мађарски и немачки становници Доњег Срема. Било је и примера спаљивања читавих села. Аустроугарска је за казну и због страха од сарадње сопствених српских поданика са Србијом, уништила део своје територије и раселила Србе, а њихова села препустила пропасти, управо у време када је економска стабилност државе била све важнија.¹⁶

Беч је покушавао да рационализацијом потрошње хране, наредбама и саветима о употреби намирница које су 1914. донеле велики принос, обезбеди сировине за исхрану. Тако је у јесен 1914. услед великог приноса шљива донет низ наредби које се односе на њихову употребу. Додатни разлог због којих се о њима писало посебно у Хрватској и Славонији

¹⁴ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Наредба бана Ивана Шкерлеца од 7. септембра 1914. бр. 21.012. Тако се, примера ради, 19. октобра 1914. жалио Румљанин Душан Радић да је од почетка рата до 23. октобра радио при војсци са два коња и колима, за шта је по дану требало да буде плаћен са 6 круна, али да није добио ништа. (ИАС, Магистрат трговишта Рума (у даљем тексту МТР), 247, 22/1915).

¹⁵ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Извештај из Грка, 18. октобар 1915.

¹⁶ Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату – лојалност и преки суд*, Сремска Митровица 2018, 49–74.

(са Сремом) је био тај да се овим воћем Аустроугари више нису могли снабдевати у Србији. Влада је сматрала да би суве шљиве и пекмез могли да служе као добар артикал за апровизацију, због чега су организоване установе за њихово допремање и транспорт. Препоручено је и сушење шљива, о чему су издата детаљна упутства. У Срему од ових наредби 1914. није било посебне користи, јер оне већином, услед казнене експедиције и расељавања Срба, нису спроведене или је то само делимично учињено. Сличне наредбе поновљене су септембра 1915, али са знатно мање пажње, јер је све препуштено Трговачкој и обртничкој комори у Загребу. Једино је прописана максимална цена шљива – 24 круне за сто килограма, уколико је производ био у добром стању.¹⁷

После интернирања Срба из Доњег Срема и успостављања контроле на левој обали Саве и Дунава, држава је могла поново да овај део своје територије укључи у ратну привреду. Када је постало јасно да рат неће бити брзо готов и да је потребно спремити се за зиму, захтевано је да се жене мотивишу у изради капа, грејача за колена и зглобове, као и разних делови зимске одеће. Са истим циљем је Трговачко-обртничка комора у Загребу тражила обавештења о кожусима и кожама које би могле бити употребљене за њихово прављење. Потом је, половином октобра 1914, од становника Хрватске и Славоније тражено да предају вишак кожуха у војне сврхе. Када је тог месеца спроведена мобилизација младића који до тада нису прошли војну обуку, наређено је да сами понесу што више топле одеће, а да ће, ако се испостави да је њихова одећа (од вуне и коже) добра, војска све откупити. Сличне наредбе су издате и у погледу крзнених предмета.¹⁸

За то време Срби из југоисточног дела Сремске жупаније су одвођени у интернацију, претежно у западну Славонију, где су ангажовани у фабричким пословима или на пољопривредним газдинствима, под тешким условима, због чега су многи умрли током 1914. и 1915. Ништа бољи није био положај ни оних интернираца који су задржани у Срему, о чему сведочи судбина њих око шест стотина који су били смештени у митровачку казниону. Рат је уништио митровачке улице, па су ови интернирци радили на њиховој оправци, при томе помажући, од октобра 1914, војсци у транспорту и копању ровова у Мачви. Влада је донела посебну наредбу да се они употребљавају у ове сврхе. Уз слабу храну, иако су сматрани затвореницима казнионе, живели су у Митровачкој гимназији и Женској школи, које до фебруара 1915. нису имале ни прозоре, док су интернирци

¹⁷ Banovac (29. 8, 5. 9, 3. 10. 1914. и 18. 9. 1915).

¹⁸ Banovac (3, 17. и 31. 10. 1914).

од одеће поседовали само летњу у којој су ухапшени. Ситуација им је поправљена тек у фебруару 1915. када је надзорник њихових чувара, Лука Видаковић, молио новог владиног градског повереника, др Мирка Кошутића, да се бар у објектима у којима су спавали ставе прозори како се интернирци не би смрзли.¹⁹

За потребе ратне привреде држава је поред намирница покушавала да обезбеди новац. У том циљу је већ у новембру 1914. расписан први ратни зајам. Појединцима и институцијама је понуђено да купе државне обвезнице, штампане у номиналној вредности од 50, 100, 1.000, 5.000 и 10.000 круна. Рок за упис зајма (куповину обвезница) је био између 16. и 23. новембра 1914. У тих недељу дана се за обвезницу од 100 круна номиналне вредности плаћало 97,50 круна стварне вредности. Камата је износила 6%, а износ од 100 круна је могао да се подигне пет година од куповине обвезнице. Ради зајма стваране су ратне зајмовне благајне. Да држава иде у правцу све веће финансијске нестабилности сведочи могућност куповине обвезница на рате, тако што би приликом уписа ратног зајма било плаћено 40%, а у две наредне рате по 30% цене обвезнице, с тим да рате за плаћање долазе на сваких десет дана. У овом случају обвезница од 100 номиналних је коштала 98 реалних круна. Иако је владала забрана за подизање улога из штедионица, дозвољен је изузетак ако се ова средства користе за ратне зајмове. Бан Хрватске и Славоније је маја 1915. расписао други ратни зајам, а 27. маја 1915. је продужио рок за његово скупљање.²⁰

Од јесени 1914. у циљу снабдевања војске намирницама и обезбеђивања сировина и производа за апровизиацију уследио је низ наредби. Школама је наређено да преко наставника мотивишу ученике како би брали и сушили лишће купине за чај, јер је он у зимским условима био неопходан војсци. Све је требало урадити пре првих мразева, а свака школа је до 15. октобра 1914. морала обавестити жупанију колико су у том послу њени ученици били успешни. Жупаније су на крају обавештавале о свему владу.²¹ Ове наредбе су поновљене и у јесен 1915.²² Када је у октобру 1914. почео период клања свиња, у Срем су стигли захтеви да се део меса одвоји

¹⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Записник Краљевског судбеног стола Митровачког у Винковцима о саслушању надзорника затвореника Луке Видаковића од 12. јуна 1915; Допис Градском поглаварству у Митровици од 3. фебруара 1915; Записник о саслушању Фрање Подгајског у Краљевском судбеном столу у Загребу 4. јуна 1915. и Записник о саслушању Фрање Подгајског од 4. јуна 1915; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 61–62.

²⁰ *Banovac* (14. и 21. II. 1914, 27. 5. 1915).

²¹ *Banovac* (26. 9. 1914).

²² *Banovac* (25. 9. 1915).

за Црвени крст или рањенике по болницама у сремским градовима. Цене животних намирница су стално расле, због чега се очекивала интервенција државе, кроз прописивање максималних цена. Уз то, несташица разних намирница се све више осећала. Примера ради, било је тешко купити јаја, јер је Галиција била главни снабдевач Двојне монархије овим производом.²³

Житарице, њихов узгој и производња брашна су имали током читавог рата посебан значај за државу. Недостатак радне снаге и потреба да се војска снабде житом довели су до препоруке да се у јесен 1914. сеје више житарица, јер је за узгајање кукуруза била потребна већа радна снага. Уследиле су прве реквизиције житарица, које у почетку нису спровођене строго.²⁴ Интернација српског становништва из Доњег Срема довела је до тога да је летина остала на пољима, а изостала је и јесења сетва, што је била основа за будуће проблеме.²⁵ Од јануара 1915. почеле су озбиљније реквизиције и прописивање максималних цена. У циљу реквизиција политичке општине и градска поглаварства су скупљала податке о залихама ражи и пшенице. Трговина житарицама је после објављивања максималних цена замрла, што је стварало проблем како у снабдевању војске тако и у градским апровизацијама.²⁶ Због потребе рационалног утрошка пшенице донета је наредба да се троши више кукуруза. Препоруку да се сеје пшеница, раж и јечам уместо кукуруза, пратила је друга да се у исхрани уместо хлеба користе купус, репа и кромпир. Циљ је био да се војсци реквизицијама од земљорадника обезбеде чисте житарице, док је земљорадницима препоручено да користе брашно мешано са разним нешкодљивим додацима. Бан Иван пл. Шкерлец је 9. јануара 1915. прописао максималне цене житарица. Сто килограма пшенице се плаћало 41 круну, ражи 32,50, јечма 29,50, а кукуруза 23. Брашно за тесто је коштало 68,68 круна, за кување 64,58. Цене осталих врста брашна, посебно када је реч

²³ Banovac (31. 10. 1914).

²⁴ Banovac (14. и 21. 11. 1914).

²⁵ Т. Искруљев, *Распеће српског народа у Срему 1914*, Нови Сад–Београд 2014, *passim*.

²⁶ Трговци нису куповали житарице по прописаним ценама, јер оне нису биле у складу са тржишним, што је довело до застоја у раду млинова. Како они нису радили, дошло је до несташице брашна. Држава је зато саветовала да се хлеб меси од мешаног брашна, препоручујући три комбинације: 1) 33% пшеничног, 17% јечменог, 50% кукурузног брашна, 2) 33% раженог, 17% јечменог, 50% кукурузног или 3) 17% пшеничног, 16% раженог, 17% јечменог и 50% кукурузног. Тако би цене брашна за хлеб биле у случају прве комбинације – 40,46 круна, друге – 39,09, а треће – 39,80, док је чисто пшенично брашно за хлеб коштало 48,30 круна (Banovac, 23. 1. и 6. 2. 1915).

о производу од мешаних житарица, су биле мање, у складу са старијом бановом наредбом од 1. децембра 1914. Ове цене су још увек биле обавезујуће само за трговину на велико, док су трговци, који су продавали брашно на килограме, сами формирали цену на основу тржишта. Наређено је и да се престане са употребом житарица за тов стоке.²⁷

После прописивања максималних цена житарица и брашна, бан је 11. фебруара 1915. издао наредбу за њихов попис по домаћинствима, иза чега је следила реквизиција. Под вишковима су се подразумевале све количине које нису биле за сетву или за потребе домаћинства. Влада је у Сремској жупанији одредила посебног повереника за овај посао. Објављене су и казне за све који би крили вишкове житарица или брашна – двомесечни затвор и 600 круна. До краја жетве (1. август 1915) прописано је да за сваку одраслу особу буде остављено 80 килограма пшенице, ражи или јечма, а 100 килограма кукуруза. За децу до 10 година остављано је 40 килограма пшенице, ражи или јечма, а 50 кукуруза. Прописано је колико да се остави за сетву, а колико за исхрану пастува, ждребади и свиња, али је одлука о исхрани свиња у априлу поништена и за њу више није смео да се користи кукуруз.²⁸ Још раније су поништени уговори о трговини кукурузом склопљени између 15. и 23. фебруара 1915. и одређено је да држава залихе тада створене, реквизира. Наредни корак у контроли трговине житарицама је била забрана да се оне продају на њивама, у класу, јер је држава такву врсту трговине тешко контролисала.²⁹

Владин повереник за Сремску жупанију приликом реквизиције житарица одређен је 18. маја 1915. Био је то Ото Ландесман, вуковарски трговац, који се поред контроле квалитета старао о транспорту и складиштењу реквирираних житарица у Вуковару, одакле је вршена апровизација за Срем. Приликом реквизиције котари су слали по једну особу као свог представника у свако насеље. За реквириране производе одређивана је цена коју су за њих добијали произвођачи. У мају 1915. је прописан ценовник за пшеницу (39 круна за сто килограма), раж (30 круна) и наполицу (35 круна). По новој наредби из маја 1915. земљорадници су могли задржати за исхрану чланова породице или раднике по 25

²⁷ Због бојазни од ширења сточних болести, али и како би се контролисао промет стоке, жупаније су дозвољавале да се животиње продају само на сајмовима и пијацама под ветеринарским надзором. То није спречило раст цена стоке и сточарских производа (Banovac, 23, 30. 1. и 6. 2. 1915).

²⁸ На јутро земље за сетву је остављано 102 килограма пшенице, 72 килограма ражи, 54 јечма, 67 зоби и 32 килограма кукуруза (Banovac, 20. 3. 1915).

²⁹ Banovac (27. 2, 24. 4. и 1. 5. 1915).

килограма ако су у питању одрасле особе и по 15 килограма ако се ради о деци до осам година. Ова количина жита је по оцени владе била довољна за исхрану до нове жетве. У случају да су земљорадници жито самлели, морало им је преко прописаног износа бити одузето брашно, али је оно требало да се похрани у котарским центрима (у Сремској жупанији их је било десет), а даље је о свему право одлуке имао сремски жупан Имбро пл. Хидегети.³⁰

Пред жетву 1915. поновљена је забрана продаје житарица на класу. Да би жетва била успешно обављена дозвољено је привремено одсуство мушкараца из позадине фронтана. Позвана је и градска омладина у помоћ. У наредном периоду је прописано и колико житарица земљорадници могу задржати за себе за наредну годину. Тако је за месечну потрошњу требало оставити 18 килограма по члану домаћинства. Остављан је део за сетву, стоку, и раднике. Пшеница – раж или наполица (суражица) су у поменутој количини могли да буду заступљени са највише 80%, док је минимум 20% требало да чине јечам и кукуруз. Сви који нису производили житарице, морали су под надзором државе до 15. септембра 1915. да купе жито за своје породице (рачунајући време до 15. августа 1916). Становници градова могли су да купе 10 килограма по члану домаћинства (месечно), док су земљорадници куповали 18 килограма. У свим жупанијама, па и Сремској, продаја је централизована, уз константан надзор владе и бана Хрватске и Славоније, односно Господарског опскрбног удружења у Загребу, које је контролисало и апровизицију.³¹

У жеку жетве 1915. је прописана нова цена брашна. Она је била нешто нижа у Славонији и Срему, него у остатку државе. У Сремској жупанији је квалитетно пшенично брашно (тип 0) коштало 77,50 круна (док је у осталом делу Хрватске било 78). Хлебно брашно је коштало 41,74 круна, колика је била и цена ражаног. Наредба је подразумевала не само трговину на велико, него и мале радње, а важила је од 8. августа 1915. Знатно мањи принос и производња житарица него у предратним годинама подстакли су бана да у Славонији и Хрватској нареди млинарима да сваке недеље шаљу извештаје о сопственим залихама брашна. Поновљено је 28. августа да се житарице смеју продавати само владиним повереницима. Уз житарице, прописана је (4. августа 1915) и максимална цена шећера – 96,50 круна за 100 килограма.³² Од 1. октобра 1915. важиле су нове цене брашна у Сремској жупанији. Квалитетно пшенично је коштало 78,50

³⁰ ИАС, МТР, 247, 5264. и 5424/1915.

³¹ *Banovac* (26. 6, 3, 10. и 17. 7. 1915).

³² *Banovac* (7, 14, 21. 8. и 4. 9. 1915).

круна, што је у односу на последњу наредбу било поскупљење од једне круне. Истовремено, хлебно брашно је коштало 43,74 круне.³³ У време брања кукуруза наређено је да нико без знања Господарског удружења у Загребу не сме продавати овај производ. Тада је прописано да за одраслу особу, за наредну годину, месечно треба одвојити 18 килограма, а за евентуално једну свињу 60 килограма кукуруза, јер је за више од тога требало добити дозволу Господарског удружења.³⁴

Уз све мере које је влада спроводила како би обезбедила стабилност ратне привреде, цене животних намирница и индустријских производа (обућа, одећа, сапун) су константно расле.

Табела бр. 1. Разлика у ценама животних намирница у Славонији (са Сремом) и Хрватској³⁵

Намирнице (100 килограма)	Цена у крунама	
	Август 1914.	Април 1915.
Маст	150	520
Пасуљ	24	90
Јечам	40	120
Рижа	40	120
Кисело зеље	20	50
Кромпир	9	16
Лук	40	100
Паприка	250	600
Кукурузно брашно	20	41

Држава је тежила да се из трговине што више искључе посредници и да се све купује од произвођача.³⁶ Борба против накупаца који су окарактерисани као беспосличари чију је радну снагу требало искористити у пољопривреди, била је посебно важна. У Руми је био присутан страх од њих јер су на пијаци и вашару примећени како убеђују земљораднике да им продају своју робу, чим би се ови појавили са њом. После су ту робу препродавали грађанима по већим ценама. Румљани су за накупце

³³ *Banovac* (4. 25. 9, 2, 9. и 23. 10. 1915).

³⁴ До 25. новембра 1915. цена кукуруза у клипу је износила 21,30, а у зрну 26,50 круна. Сваког 25. у наредним месецима је цена за оба производа повећавана за пола круне, ако је реч о зрну, а у клипу за 0,4 круне *Banovac* (6. 11. 1915).

³⁵ *Banovac* (15. 5. 1915).

³⁶ *Banovac* (5. и 19. 6. 1915).

сматрали и месаре, због чега је тражено да им жупан не дозволи да купују стоку на пијацама и вашарима пре 9 часова, него да до тог времена сваки појединац може куповати код произвођача.³⁷

Недостатак меса је у Славонији и Срему донео нову забрану (25. јула 1915) по којој се месо није смело продавати два дана недељно, а забрањено је клање јагањаца млађих од годину дана и свиња испод 50 килограма.³⁸ Већ 12. октобра 1915. прописане су максималне цене по килограму живе ваге свиња (4 круне), меса (4,4 круне), пресне сланине (5 круна), сушене сланине и масти (5,4 круна). У новембру 1915. је забрањено да се ови производи извозе изван Хрватске и Славоније.³⁹ На крају године се могло констатовати да је током 1915. у Сремској жупанији заклано 4.988 говеда, 3.272 телета, 17.321 овца, 65 коза и 11.675 свиња. Од целе Хрватске и Славоније једино је у Загребачкој жупанији заклано више животиња него у Сремској.⁴⁰

Поред реквизиција, апровизација и недостатка бројних производа, у Срему није било ни довољно радне снаге, услед интернације Срба. Ово становништво, незадовољно условима живота у интернацији, се самоиницијативно крајем 1914. и почетком 1915. вратило у Срем. Како нису могли да бораве у разрушеним и опљачканим кућама, настанили су се, претежно, код рођака или познаника. За њима су расписиване потернице, како би били враћени, али су резултати били слаби, јер је у Срему остао мали број војника, пре свега ландштурм јединица, које су чинили старији људи домаћег порекла. Држава је повремено толерисала повратке Срба, ако су имали гаранцију да ће о њима неко бринуте, пре свега рођаци, који су се уз то обавезали да повратник неће бити на терету државе, него да ће бивши интернирци помагати у пољопривредној производњи.⁴¹ Међутим, број оваквих особа је био релативно мали и већина се враћала у Срем без гаранција другог лица. Како је војна управа страховала од могуће сарадње повратника са српском војском, уз константну бојазан од ширења зараза, наређено је да буду по други пут расељени. У јануару 1915. су у армијској

³⁷ ИАС, МТР, 247, 5636/1915; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 83–84.

³⁸ *Banovac* (11. 9. 191).

³⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Окружница бана Ивана Скерлеца од 4. октобра 1915. број 9.307; *Banovac* (23. и 30. 10. 1915).

⁴⁰ *Banovac* (6. 1. 1917).

⁴¹ Меланија Николић из Руме је гарантовала да ће њен брат Илија Поповић из Шашинаца, који је био интерниран у Жљебић крај Копривнице, помагати њој у обради пет ланаца земље, јер јој је супруг мобилисан. Њеној молби је удовољено. Међутим, било је и молби са недовољним гаранцијама које су одбијене (ИАС, МТР, 247, 2215. и 3539/1915).

команди скупљени спискови интернираца који су се вратили у Срем – њих преко 13.000.⁴² До марта 1915. је извршена друга интернација, док је онима који су остали у Срему забрањено кретање изван насеља.⁴³

Друга интернација је оставила део Срема без српског становништва, а самим тим и без могућности обраде ораница, јер је оно овде било доминантна нација. Како није било довољно радне снаге ни у насељима изван расељеног подручја, 6. фебруара 1915. је наређено да се за обраду њива употребе затвореници митровачке казнионе, уз услов да буду под надзором и да то не погодује ширењу болести. У случају да се изнајмљују неком газдинству требало је за њих обезбедити плату (у корист Казнионе), алат и храну. Предност при добијању затвореника имали су велики поседи. Судови и затвори су добили рок до 15. априла 1915. да за ово пошаљу спискове затвореника.⁴⁴ Прецизирано је да затвореници са тежим преступима морају бити под чвршћим надзором, а војни преступници су на рад упућивани по посебном одобрењу. Наредбом управе митровачке казнионе је дозвољено да поред изнајмљивања затвореника за надницу узме и земљу на пола од земљорадника, док јој је закуп строго забрањен. Подразумевало се да ће на овим поседима радити затвореници.⁴⁵

Поред затвореника све више је коришћена радна снага особа које нису до тада укључиване у ратну привреду. Ратна зима 1915/1916. која се приближавала и недостатак радне снаге довели су до позива ученицима и омладини да спреми што више плетеница од сламе, које су на фронтима коришћене за изолацију од влаге и хладноће. Њих је требало послати на италијанско ратиште, а одређена је мала новчана надокнада за посао, док су земљорадници позвани да поклоне сламу. Стигло је и упутство са прописима како се праве плетенице.⁴⁶

Све до јесени 1915. влада се претежно бринула о регулисању промета и ценама житарица и меса, али је друга ратна година довела до првих несташица метала и уља потребних за ратну индустрију. По

⁴² АТ–ОеStАКА, FA, NFA, Rayonskdo. Banat 900, 19. 1. 1915.

⁴³ АТ–ОеStАКА, FA, NFA, Rayonskdo. Banat 900, Popis žitelja pravoslavne vjeroispovesti koji se imaju naknadno evakuirati, odnosno, koji su jur evakuisani, ali se kući povratili; Karlovčić–Petrovčić; Progar; ИАС, МТР, 247, 882/1915; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 73–74.

⁴⁴ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Окружница бана Ивана пл. Шкерлеца од 6. фебруара 1905, број 3.247/11.

⁴⁵ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Земаљска влада, Одјел за правосуђе – Равнатељству кр. земаљске казнионе у Митровици, 11. фебруара 1915. број 3333/2.

⁴⁶ ИАС, МТР, 247, Наредба бана Хрватске Ивана пл. Шкерлеца од 12. децембра 1915. број III – 2925.

први пут у Сремској жупанији су се у јесен 1915. појавиле наредбе у погледу производње уља од семена бундеве, тако да бундеве нису смеле бити продаване трговцима, јер су се семенке морале продавати владиним повереницима, док је остатак биљке требало да се користи за исхрану стоке.⁴⁷ Наређена је реквизиција металног посуђа. Бан је успео да одложи одлуку угарског Министарстава за земаљску одбрану да реквизицији одмах подлежу и казани за ракију – њихово реквирирање је одгођено до 31. децембра 1915. Такође, прикупљани су у ратне сврхе, али још увек на добровољној бази, сви предмети од вуне и каучука који се више нису користили у домаћинствима.⁴⁸

У јесен 1915. се појавио страх од могуће нелегалне трговине ораницама. Бан и влада су желели да то онемогуће, сем у случају да су некретнине и њиве прелазиле из једног у друго власништво локалног становништва. Срем је у том смислу био нарочито осетљиво подручје због страдања и интернације током 1914. и 1915. Зато је октобра 1915. хрватска влада затражила од Судбеног стола у Сремској Митровици и котарских судова из целе Жупаније да је извести о могућим недозвољеним трговинама ораницама. У упутству судовима је стајало да обрете пажњу на цену земље и да ли се народ у Срему задужује. Да би добили реалну слику све је требало да ураде незваничним путем и неформално се о свему обавесте од свештенка и учитеља.⁴⁹ Председници сеоских општина обавестили су судове да нема бојазни од продаје земље. Они су сведочили да трговина није могућа, јер нити ко може да прода, нити ко да купи земљу, пошто су мушкарци мобилисани. Указано је да се људи нису задуживали нити подизали кредите, а и код малобројних трговина некретнинама, оне су увек долазиле у земљораднички, домаћи посед. Цена се није разликовала од предратне.⁵⁰ За разлику од тога, цене стоке су константно расле, па су се Сремци издржавали њиховом продајом.⁵¹

⁴⁷ ИАС, МТР, 247, Наредба председника угарске владе Иштвана Тисе од 29. новембра 1915. број 4291.

⁴⁸ *Вановас* (6, 20. и 27. II. 1915).

⁴⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Допис владе Хрватске, Славоније и Далмације број 21.894 од 10. октобра 1915.

⁵⁰ Око 2.000 круна по јутру.

⁵¹ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Одговори општина (Шашинци, Јарак, Дивош, Босут, Гргуревци, Грк, Мартинци, Кузмин) на допис број 21.894; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 83–84.

Година великих реквизиција – 1916.

Остављајући 1915. иза себе Срби из Доњег Срема су се вратили у своје опљачкане и спаљене куће. Они су као и остали становници Срема морали да се суочавају са све већим трошковима, реквизицијама и забранама. Министарство пољопривреде је током 1915. извело више покушаја узгајања међукултура у виноградима и пошто је то дало добре резултате, у Сремску жупанију је стигла наредба за узгајање током 1916. пасуља, кромпира и репе у виноградима.⁵²

О озбиљности економских проблема говори то што је 12. јануара 1916. бан објавио наредбу којом се уређује потрошња брашна и хлеба. Тако је прописано да особе дневно могу трошити 240 грама брашна, што је износило тек нешто више од 7 килограма месечно. Особе које су се бавиле тешким физичким радом имале су могућност, ако то дозволе власти, да утрошак брашна повисе на 300 грама дневно. У погледу хлеба рачунало се 7 грама хлеба као 5 грама брашна. Ова количина брашна је требало да се обезбеди из властитих залиха. У будуће су се брашно и хлеб могли куповати само уз исказнице за трошење истих, које су издавале локалне власти. На основу њих су могле куповати брашно и хлеб фабрике и постројења у којима су спремана јела за раднике. Сви који су поседовали вишак брашна или житарица, морали су их „продати“ управној области.⁵³ Недостатак хране се осетио у митровачкој казниони. Зато је прописано да се набави брашно и кажњеници хране само хлебом, мешањем пшеничног и кукурузног брашна. Дневно им је следовало по 750 грама хлеба за које је било потребно око 600 грама брашна.⁵⁴

Прве две ратне године су смањиле резерве метала, тако да је до њих требало доћи новим реквизицијама. По први пут почетком 1916. почела је реквизиција звона у ратне сврхе. Жупаније и градска поглаварства у Загребу, Осијеку, Земуну и Вараждину издале су наредбе за њихов попис. Војска није тражила сва црквена звона, него две трећине тежине пописаних. Зато је требало направити селекцију и она звона која су била неопходна за богослужења или која су била од велике историјске вредности означити зеленом бојом како када дође време за то не би била одузета. Овакве наредбе су објављиване и касније. У августу 1916. требало је одузети звона у већ поменутих градовима у укупној тежини већој од 31 тоне. У Земуну је одређено да се скине 19 звона тешких 5.496

⁵² ИАС, МТР, 248, 215–218/1916.

⁵³ *Banovac* (22. 1. 1916).

⁵⁴ ИАС, КСС, СМ, П, 1911–1914, Допис митровачкој казниони од 8. јануара 1916.

килограма. Део звона у Срему је остављен, а било је и оних око којих се водио спор и доказивана њихова историјска вредност.⁵⁵ У децембру 1916. бан је донео посебну наредбу за реквизицију бакра, наређујући да буду скинути бакарни кровови, олуци и украсни елементи на зградама.⁵⁶

Да би била обезбеђена радна снага пред пролећне пољопривредне радове, донета је одлука 10. фебруара 1916. у погледу ангажовања ратних заробљеника у ове сврхе. Послодавци су за њих морали да положи јемство од 30 круна. Заробљеници су тражени од општинских поглаварстава, а један привредник није могао да узме мање од десет особа. Зато је тражена другачија уредба, како би могли да узму мање радника. У Хрватској и Славонији је половином 1916. било распоређено свега око 4.000 ратних заробљеника који су коришћени у пољопривредним радовима. У циљу обезбеђивања радне снаге, али и нових војника, у јуну 1916. у Угарској је донета посебна наредба за ромско становништво, која је септембра 1916. проглашена у Хрватској и Славонији. Ромима је забрањен чергарски начин живота, због чега су пописани. Сви су добили легитимацију и са њом без дозволе политичких органа нису смели да напуштају општине. Одузети су им коњи, магарци и кола, који су предати у војне сврхе. Здравих мушкарци између 18. и 50. године су били мобилисани, а жене и неспособни за војску су присиљени на рад. Требало је да супруге мобилисаних добијају државну помоћ, због чега је одређено да више не смеју живети у конкубинату него да се мора обавити њихово црквено венчање, али у наредби није речено у којем обреду.⁵⁷

У Срему је држава и даље највише бринула о пољопривредним производима, њиховој реквизицији и регулисању цена. Од 1. марта 1916. шећер је поскупео за 14 круна (на 100 килограма). Жетва 1916. је била повод да буде формирано Друштво за откуп житарица. Оно је радило у границама Хрватске и Славоније, а бан је извршио додатну централизацију и зато је приликом жетве требало пописати колики је принос са одређене парцеле, као и да се израчуна шта од тих житарица иде власнику земље (18 килограма по члану домаћинства месечно), а шта је предвиђено за реквизиције. То је био разлог да земљорадници општинама јављају шта

⁵⁵ Тако је сачувано звоно цркве у Лаћарку, чији је свештеник Милан пл. Младеновић због сарадње са командом српске војске био интерниран. Парохија је показала да је звоно изливено 1805. због чега је имало историјски значај и остављено је цркви и током реквизиција 1917. (Н. Нинковић, *Српска православна црквена општина Лаћарак*, Сремска Митровица 2015, 134).

⁵⁶ Banovac (22. 1, 5. 8. и 23. 12. 1916).

⁵⁷ Banovac (25. 3, 10. 6. и 23. 9. 1916).

су посејали, а апровизациони одбори колико им је житарица потребно за наредних годину дана. Други вид контроле остварен је приликом вршидбе, јер су особе које су поседовале вршалицу морале да састављају спискове и обавештавају општинска поглаварства код кога су радиле и колико су житарица овршиле. Потом је уследио нови списак максималних цена брашна – најфиније пшенично је коштало између 95,50 – 96 круна (за сто килограма), брашно за кување од 59,50 до 60 круна, хлебно од 41 до 42,50, а ражано од 44,25 до 45,85 круна.⁵⁸ У време бербе кукуруза 1916. настављене су његове реквизиције, а земљорадници су морали сами, на одређена места да га допремају.⁵⁹ Одређена је стимулација за све оне који би вишкове кукуруза до 15. новембра 1916. пријавили комесарима за Срем – Резлеру и Месаровићу. Они би на максималну цену добијали још по 6 круна за 100 килограма кукуруза.⁶⁰ У децембру 1916. је наређено да се реквизиције брашна и жита не врше по млиновима и предузећима, него по домаћинствима.⁶¹

Као и за житарице и за сировине од којих се добијало уље је важила забрана трговине. Она је била дозвољена тек ако је реч о употреби у домаћинству или сетви. Сав вишак је морао да се „прода“ по максималним ценама Ратном деоничарском друштву са седиштем у Будимпешти (конопљино семе) или Угарској централи за индустрију уља и масти, односно Земаљској опскрби у Загребу (лан, ланено семе, сунцукрет и бундевске семенке). Исти закон је прописивао да се ово семе може у случају потребе реквизирати, за шта су наредбу могли да издају министар пољопривреде или бан. Бан је уједно бринуо да све оно што је прикупљено преко Земаљске опскрбе буде упућено у Будимпешту. Закон се односио и на сва друга уљана семена (горушица, буквица, грожђе, дуван, мак, рицинус, соја). Регулисан је транспорт семена или његових полупрерађевина.⁶² Сви произвођачи уља од репице, лана, бундеве и сунцукрета су били дужни да залихе пријаве Угарској централи за индустрију уља, као и да им саопште колико планирају да га произведу у наредном периоду. Донета је и наредба о реквизицији и максималној цени терпентина (смоле) и терпентинског

⁵⁸ АСАНУК, МПА, П1459/1916, П769/1916, П733/1916. и П1701/1916; *Banovac* (24. 6, 8. 7. и 5. 8. 1916).

⁵⁹ ИАС, ГПСМ, ПК, упис 65/1916.

⁶⁰ ИАС, ГПСМ, ПК, Наредба владе од 31. октобра 1916. број 20840.

⁶¹ *Banovac* (6. 12. 1916).

⁶² ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Наредба Краљевског угарског министарства број 2.544/1916. од 9. августа 1916.

уља.⁶³ Због ратне војне индустрије бан је 16. јануара проширио у границама Хрватске и Славоније наредбе угарског министарства у корист употребе коже и гуме у ратне сврхе.⁶⁴ Трговина вуном и кожом је ограничена, а почеле су њихове реквизиције.⁶⁵ Извршене су рационализације у потрошњи шишарки, одређене су максималне цене за храстову и смрекову кору, екстракт храстовине и кестена.⁶⁶ Октобра 1916. захтевана је појачана производња канапа од конопље и предаја свих залиха овог производа (најкасније до 21. октобра 1916) држави. Ипак, домаћинства су била изузета од наредбе. Канап је требало предати општинским поглаварствима, која су све прослеђивала војсци.⁶⁷

Под државном регулацијом нашли су се прехранбених производи, као тестенине, шљиве и пекмез од њих.⁶⁸ Формирано је посебно тело за надзор промета пекмеза и сувих шљива – Седиште за шљиве, у које су своје представнике слали министар трговине, министар унутрашњих послова и бан Хрватске. Седиште је требало да откупљује ове производе, контролише њихов промет, као и да одређује цену.⁶⁹

Током 1916. наставило се и са политиком ратних зајмова. Овог пута дато је и посебно упутство јер се рачунало да су претходни позиви били недовољно прецизни. Наглашено је да људи купују обвезнице номиналне вредности која ће им бити исплаћена после пет година, а до тада уживају камату. Номинално је камата била 6%, али пошто су обвезницу плаћали мање, камата је практично била 6,18% и исплаћивана је сваке године 1. маја и 1. новембра. За ратне зајмове могао је да се употреби новац уложен у штедионице, с том разликом, што у оним жупанијама које су страдале од упада српске војске, а то је био случај са Сремском, је дозвољено да се само 25% оваквих улога употреби за ратне зајмове.⁷⁰

⁶³ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Наредба Краљевског угарског министарства број 2.546/1916. од 9. августа 1916.

⁶⁴ ИАС, МТР, 248, 817/1916.

⁶⁵ *Banovac* (29. 1, 19. 2. и 11. 3. 1916).

⁶⁶ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Наредба бана Ивана Скерлеца број 3.046. од 28. јуна 1918; 1.281, 1.281/1, 1.282, 1.283 од 13. јуна 1916; 3.078. од 22. јула 1916; 3.374/1. од 23. јула 1916; 11.763 од 5. септембра 1916; 10.338. од 5. септембра 1916.

⁶⁷ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Наредба Краљевског угарског министарства број 20.251 од 7. октобра 1916.

⁶⁸ ИАС, ГПСМ, ПК, Наредба бана Ивана Скерлеца од 11. октобра 1916.

⁶⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Наредба Краљевског угарског министарства број 3.487/1916. од 18. октобра 1916.

⁷⁰ ИАС, МТР, 247, Исказ о ратним зајмовима.

Табела бр. 2. Цене обвезница номиналне вредности четвртог ратног зајма⁷¹

Вредност обвезница у крунама	Цена обвезница		Зарада од камате (6%)
	од 19. априла до 5. маја 1916.	од 5. до 23. маја 1916.	
50	48,60	48,75	3
100	97,20	97,50	6
1.000	972	975	60
5.000	4.860	4.875	300
10.000	9.720	9.750	600

У Сремској жупанији је познато како су обвезнице четвртог ратног зајма куповали Румљани. За њих су се уписивале фабрике, културна удружења, верске и образовне институције – Немачко удружење у Хрватској и Славонији (2.000 круна), Мала гимназија (250), Вересијско деоничарско друштво (250.000), затим, Српска штедионица (5.000), Српска кредитна задруга (500), Српска православна црквена општина (1.000) и (Српска) Румска штедионица (10.000). Фабрика Штајнер и Везл, која је припадала двома јеврејским породицама, купила је обвезнице у номиналној вредности од 30.000 круна. Појединци из овог града – њих 230, су купили обвезнице номиналне вредности 376.050 круна. Највише обвезница је купио католик Едвард Херцег, у номиналној вредности од 50.000.

Табела бр. 3. Број купаца ратних обвезница у Руми, маја 1916.⁷²

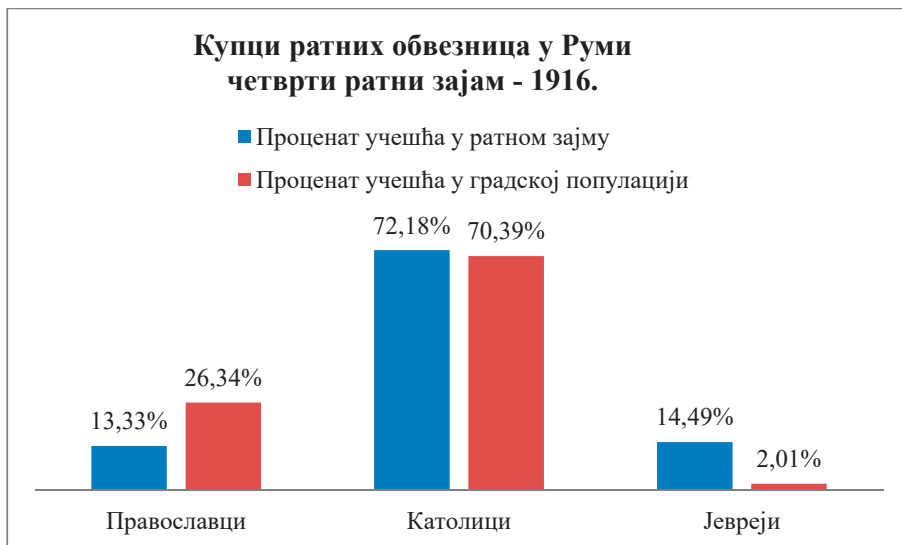
Верска припадност	Број купаца	Вредност обвезница
Православци	96	50.100
Католици	99	271.450
Израелити	35	54.500

Срби су купили најмање обвезница, док је проценат Јевреја који су уписали ратни зајам у односу на проценат популације коју су чинили у Руми био изразито несразмеран.⁷³

⁷¹ Banovac (13. 5. 1916).

⁷² ИАС, МТР, 247, Исказ о ратним зајмовима.

⁷³ Међу Србима који су тада куповали ратне обвезнице био је Мојо Медић, професор и зоолог, у то време директор Румске гимназије. Ј. Новаков, *Медић Мојо*, Српски биографски речник, 6, Нови Сад 1914, 353–354.

У интересу државе је било да регулише цену обуће и одеће, како би почела њихову реквизицију (половином 1916). У погледу обуће у децембру 1916. је због константног поскупљења ципела и опанака обављен попис њихових залиха. Нешто пре тога је услед недостатка материјала почела производња обуће са дрвеним ђоном. Истовремено забрањена је трговина платном, памуком и другим тканинама, а наређена реквизиција одела код привредника и трговаца чак и када је реч о одећи лошег квалитета.⁷⁴

Главни проблем државе, чак и у земљорадничким крајевима, је и даље била храна, посебно јер је 1916. године у већем делу Славоније и Хрватске била неродна. Зато је у јесен 1916. под надзором господарских друштава у Загребу и Осијеку допремљен кромпир из Угарске. У Осијеку је Господарско друштво ускладиштило кромпир за Вировитичку и Сремску жупанију, одакле је требало да се апровизацијом продаје по цени од 24 круне за 100 килограма. Како би ситуација са исхраном била поправљена влада је у јесен 1916. у Сремској жупанији подстицала сејање житарица. Оне су те године засејане на 49.000 јутара више него 1915. али разлог за то није била мотивисаност, него чињеница да су у Доњи Срем враћени интернирци.⁷⁵

⁷⁴ Banovac (30. 9. и 9. 12. 1916).

⁷⁵ Banovac (6. 20. 1, 26. 5. и 29. 7. 1916).

Од јесени 1916. ради рационализације потрошње доношене су посебне наредбе које су се тицале ресторана и кафана. У септембру 1916. прописано је да пиваре смеју производити само 35% количина пива које су производили 1911. и 1912. Оно се у гостионицама смело точити од 19 до 22 часа, а недељом и празником од 16 до 22 часа. Појединац је смео купити само пола литре пива у гостионици, а на улици литру. Ако неко од гостионичара прекрши ове наредбе кажњаван је са 5.000 круна или шест месеци затвора, уз затварање гостионице. Прописано је колико је максимално шећера могло да се даје у гостионицама – уз чашу пића 3 коцке, уз пола шољице 2 коцке, а уз цело пиће 4 коцке шећера.⁷⁶ Уследиле су наредбе у погледу меса тако да уторком и четвртком нису смела да се кољу говеда, а средом и петком да се месо ставља у промет. Осталих дана у гостионицама по особи се могло продати само једно мрсно јело, рачунајући и рибу. Поред тога, понедељком је забрањено кување јела на масти, било животињског, било биљног порекла.⁷⁷

У сенци дезертера и зеленог кадра – 1917/1918.

Са 1916. нису се завршиле наредбе о максималним ценама, реквизицијама, прописима о храни, али су оне биле на подручју Сремске жупаније током 1917. ређе. То не значи да је стање било боље, напротив, појава зеленог кадра је сведочила да је економска ситуација постајала све тежа. О томе говори и чињеница да је у априлу 1917. прописана максимална цена сена и сламе. За 100 килограма сена се плаћало 30 круна, за зобену сламу 20, а за остале врсте 7,5 круна. Како су се смањивале количине посејаног жита, тако је ово постајала све драгоценија роба. У исто време снижена је максимална цена за ципеле, у просеку за око 14 круна. Уз то, залихе ципела су морале бити пописане а подаци јављени Средишту за ципеле у Будимпешти. Упућена је и наредба о скупљању вуне, а казне за скривање вуне и обуће су повећане на шест месеци затвора и глобу од 2.000 круна.⁷⁸

Током марта и априла 1917. је по новинама било више гласина да је цена земље у Срему знатно порасла и достигла вредност између 2.000 и 3.000 круна, док је као куриозитет у новинама наведена продаја јутра оранице за 6.000 круна и винограда за 12.000. Разлог за куповину земље

⁷⁶ *Banovac* (16, 30. 9, 21. и 28. 10. 1916).

⁷⁷ *Banovac* (9. 12. 1916).

⁷⁸ *Banovac* (7, 21. 4, 5. 5. и 2. 6. 1917).

су савременици видели у томе што услед рата банке и финансијски заводи нису давали велике камате (између 2% и 3%) због чега су Сремци, уместо да улажу новац са малом каматом у банке, радије куповали земљу. Због све чешћих гласина о продаји земље у Срему марта 1917. из Загреба је тражена провера стања. Било је предлога изнетих у Сабору, да се донесу закони као у аустријском делу царства (из августа 1915), да се промет некретнина стави под надзор локалних представника власти јер су они познавали своју средину и бринули би да земља приликом трговине не дође у руке странаца него домаћих земљорадника. Локалне прилике у Срему су, срећом, биле другачије од оних које су стајале у новинама. Промет непокретне имовине је био слаб, а и када је до њега долазило све је завршавало у рукама домаћих људи. Истина је била само да су цене некретнина порасле али, што је било важно, да се становници још увек не задужују.⁷⁹

Услед изузетно јаке зиме 1916/1917. вегетација је 1917. касније почела свој циклус, због чега је 5. маја 1917. донета наредба да се до жетве смање оброци хлеба и брашна на 200 грама брашна дневно. У међувремену је требало пописати становништво по општинама, како би се тачно знало колико жита се мора спремити за апровизицију. Поред тога, одређено је да се од 15. до 17. маја обаве пописи стоке и вршалица по политичким општинама и градовима, што је значило да ће се на основу пописа, већ током жетве, почети са реквизицијом. Потом су све житарице, укључујући и онај део који је коришћен за плату радника, стављене под забрану. Сељаци су били дужни да на време пожању и оврше све, при чему се вршидба морала пријавити општинском поглаварству. Ко не би поступао у складу са овом наредбом кажњаван је са шест месеци затвора и 2.000 круна. У априлу су формиране нове максималне цене житарица, па је за 100 килограма пшенице или кукуруза плаћано 60, а за остале житарице 52 круне. Хељда је коштала 150, пасуљ 100, грашак 120, сочиво 150, а боб 90 круна на сто килограма. Почетком жетве прописане су нове максималне цене.⁸⁰

После жетве у Сремској жупанији су се спремали за прву велику бербу грозђа још од избијања рата. Виноградари су страховали од максималних цена вина јер се у том случају њихов улог у производњу не

⁷⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Упутство краљевским судбеним столовима и начелницима котарских судова од 13. марта 1917; ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Одговор на упутство краљевским судбеним столовима и начелницима котарских судова у вези са прометом некретнина; Г. Васин, Н. Нинковић., *Срем у Првом светском рату*, 93–95.

⁸⁰ *Banovac* (12, 19. 5, 21. и 28. 7. 1917).

би исплатио, али до њеног прописивања није дошло. Донета је и наредба да се са бербом винограда не сме почети пре 24. септембра. Ипак, грожђе је већином обрано раније.⁸¹

Поред жетве и бербе грожђа 1917. је у Сремској жупанији власт бринула о реквизицији гвожђа. Јуна месеца је наређено да се сви комади округлих гвоздених шипки и гвоздених ограда дебљине од 5 до 20 mm, морају предати у ратне сврхе. Потом је донета наредба да сва индустријска предузећа са машина скину делове који су направљени од бакра, олова или цинка, ако погон може радити без њих. Поновљена је наредба о реквизицији звона од бакра и бакарних легура са пречником већим од 25 cm. Ова звона су могла да остану само у власништву железнице, морнарице или ако су имала историјско-уметничку вредност. Цркве су позване да у најкраћем року предају звона војсци. За сваки килограм њиховог метала се плаћало 4 круне.⁸²

И поред свих наредби које је држава током 1917. донела ситуација је била све тежа. О томе сведочи чињеница да су и кости дошле под надзор државе, јер су се могле употребљавати у индустрији. Сабиране су у градовима, а коришћене су за рафинисање шећера, производњу ђубрива и масти од које су се правили сапуни и свеће.⁸³

Пошто је Срем и поред реквизиција располагао већим приносима пољопривредних производа, а у Далмацији, Босни и Херцеговини владала глад, у Срем и Славонију су током 1917. и 1918. упућена деца ради прехране. У Сремској жупанији је 1917. у 1.291 породицу удомљено 5.506 деце, а наредне године је њихов број износио 4.513.⁸⁴

Политика одузимања и преноса намирница са територије Украјине, смањила је количину наредби о реквизицијама у Срему и Славонији, али оне нису потпуно нестале. У марту 1918. је министар за прехрану Угарске донео решење да се почне са реквизицијом свиња, али уз новину да ће сви који их добровољно пријаве као награду добијати по круну на килограм живе ваге. Истог месеца почела је реквизиција говеда, с тим да су власти морале да воде рачуна да се не реквирирају она који су потребна за општинске и градске послове.⁸⁵

⁸¹ Banovac (18. 8, 8. 9. и 6. 10. 1917).

⁸² Banovac (9, 16. и 23. 6. 1917).

⁸³ Banovac (8. 9. 1917).

⁸⁴ М. Kolar-Dimitrijević, *Briga za gladnu djecu Bosne i Hercegovine te Dalmacije u hrvatskom Srijemu te mađarskoj Vojvodini tijekom Prvog svjetskog rata*, Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914–1918, Vukovar 1916, 311–335.

⁸⁵ Banovac (2, 16. 3, 27. 4, 25. 5, 6. и 13. 7. 1918). Из овог периода је сачуван један занимљив податак, да је месар из Инђије у Сурдуку купио свињу тешку 470

Одмах по завршетку жетве 1918. почеле су реквизиције и прописане нове цене, али је томе у Срему, нарочито у оном делу где су Срби били доминантно становништво, пружен велики отпор. Разлог за то треба пре свега тражити у броју дезертера и зеленокадроваца.⁸⁶ Дезертери се више нису крили, него су живели у својим селима. Првих недеља 1918. је спроведена регрутација младића рођених 1900. Многи од њих су се јавили у главно регрутно место – Осијек, добили оружје, а онда побегли у своја села, у Босутске шуме или Фрушку гору. Држава није имала снаге да их похапси, а у појединим покушајима су страдали или били рањени жандари.⁸⁷

Број дезертера је нарочито повећан у лето 1918. када су многи Срби из Бачке прешли у Срем, где их је укупно било између 6.000 и 7.000. Њихово непријатељство је пре свега било усмерено против богатих Немаца. Срби из Срема се после одмора са Источног фронта из јуна 1918. више нису вратили у своје јединице него су дезертирали. Крајем августа 1918. је покушана акција њиховог хапшења у Доњем Срему коју је спровело 150 жандара из Руме, али је у њихове руке пало само 56 особа.⁸⁸ Напади дезертера су били све интензивнији, нарочито после жетве. Они су оштетили пругу, нападали жандаре и патроле, а убиства су постајала све чешћа. У септембру су се већ слободно са оружјем шетали не само по селима, него и по Руми и Сремској Митровици.⁸⁹ Богатим људима, посебно ратним профитерима, зелени кадар је септембра 1918. наметнуо неку врсту пореза. У селима по Фрушкој гори у другој половини септембра дезертери су постали власт, а њихови напади на државну имовину су били све чешћи. У тим превирањима, октобра 1918. су српске комите прешле у Срем, а на Саву је стигла војска Краљевине Србије,

килограма за 6.345 круна. За износ који је месар дао за свињу, пре рата је могао купити кућу са окућницом, њиву, пар коња или чак 60 свиња тешких око 120 килограма *Banovac* (30. 3. 1918).

⁸⁶ B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977, 16–19; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914–1918*, Novi Sad 1990, 93, 101; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 94.

⁸⁷ B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar*, 117–120, 126; В. Томић, *Зелени кадар у Срему 1917/1918*, Зборник. Завичајни музеј Рума 1 (1997)35–139; Г. Васин, Н. Нинковић, *Срем у Првом светском рату*, 95.

⁸⁸ Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, 313–314.

⁸⁹ ИАС, КСС, СМ, П, 1915–1918, Казнена пријава против Душана Ристића и Светозара Дедића; Записник о убиству Саве Симовљевића.

прелазећи убрзо на њену десну обалу. Изнурени војници и дезертери су се враћали у своја насеља, која више нису била у Аустроугарској него у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Требало је да прође још пуно времена како би зацелиле све ратне ране.⁹⁰

Први светски рат је несумљиво оставио велике последице по све народе који су у њему учествовали, а Срби су имали ту несрећу да се нађу у војскама две непријатељске државе. Краљевина Србија је платила велику цену у људским животима, што је оставило несагледиве последице за будућност, а Срби из Аустроугарске – државе која је почела трагедију Великог рата и у њему починила бројне злочине не само над непријатељима него и над сопственим поданицима – су морали да издрже бројне видове дискриминације и притисака. Ситуација у Срему 1914. и 1915. је била у супротности са намерама Беча да осигура, колико је то могуће у ратним околностима, материјалну стабилност, јер су Срби из југоисточног дела ове области, интернирани, имовина им је уништена а њиве запуштене, управо када је требало производити што више житарица. Сремци су потом морали да издрже реквизиције, прописивање цена и друге видове мешања државе у живот поданика. Наредбе Загреба, Будимпеште и Беча у овом смислу су биле бројније током 1915. и 1916. него у наредном периоду, јер је 1917. и 1918. аустроугарска војска успела да део намирница надокнади заузимањем руске територије, али то није до краја искључило рационализације у унутрашњости. О тешком стању речито говори појава дезертера и зеленог кадра у Срему. Држава више није имала снаге да то спречи, него су дезертери у лето и јесен 1918. почели да преузимају власт у своје руке, придружујући се оним народима Аустроугарске који су своју слободу видели у рушењу њеног поретка.

⁹⁰ Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, 314–315.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Feldakten, Neue Feldakten, (AT–OeStAKA, FA, NFA)
Историјски архив Срем. [Istorijski arhiv Srem]
Градско поглаварство Сремска Митровица, Прогласна књига (ИАС, ГПСМ, ПК) [Gradsko poglavarstvo Sremska Mitrovica, Proglasna knjiga (IAS, GPSM, PK)]
Краљевски судбени сто, Сремска Митровица, Председништво (ИАС, КСС, СМ, П) [Kraljevski sudbeni sto, Sremska Mitrovica, Predsedništvo (IAS, KSS, SM, P)]
Магистрат трговишта Рума (МТП) [Magistrat trgovišta Ruma (MTP)]
Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, Президијал (АСАНУК, МПА, П) [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnostinu Sremskim Karlovcima, Mitropoljsko-patrijaršijski arhiv, Prezidijal (ASANUK, MPA, P)]

Извори – Primary Sources

Искруљев Т., *Распеће српског народа у Срему 1914*, Нови Сад–Београд 2014. [Iskruljev T., *Raspeće srpskog naroda u Sreму 1914*, Novi Sad–Beograd 2014]

Новине – Newspapers

Вановас

Литература – Secondary Sources

Die Habsburgermonarchie, Band XI, Teil 2, *Die Habsburgermonarchie und der Ersteweltkrieg*, Wien 2014. (Rumpler H., Schmied-Kowarzik A.)
Die Habsburgermonarchie, Band XI/1/1, Wien 2016. (Scheer T.)
Grebler L., Winkler W., *The Cost of the World War to Germany and to Austria-Hungary*, New Heaven 1940.
Judson, M. P., *The Habsburg Empire, A New History*, Cambridge–London 2016.
Krizman B., *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977.
Herwig Holger H., *The First World War, Germany and Austria-Hungary 1914–1918*, London–New Delhy–New York–Sydney 2014.
Hrabak B., *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914–1918*, Novi Sad 1990.
Keegan J., *The First World War*, Canada 2000.
Kolar-Dimitrijević M., *Briga za gladnu djecu Bosne i Hercegovine te Dalmacije u hrvatskom Srijemu te mađarskoj Vojvodini tijekom Prvog svjetskog rata*, Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914–1918, Vukovar 1916, 311–364.
Leonhard J., *Die Büchse der Pandora, Geschichte des Ersten Weltkrieg*, München 2014.
Münkler H., *Der Grosse Krieg, Die Welt 1914–1918*, Berlin 2013.

- Rauchensteiner M., *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914–1918*, Wien–Köln–Weimar 2014.
- Srtachan H., *The First World War*, Vol. I, New York–Oxford, 2003.
- Vasin G, Ninković N., *Identity and loyalty of the Serbs in the Austro-Hungarian army 1914–1918 and their psychological characteristics according to Jovan Cvijić*, The Balkan peninsula of Jovan Cvijić: Historical background and contemporary trends in human geography, Belgrade–Loznica 2018, 167–180.
- Zechlin E., *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*, Göttingen 1969.
- Васин Г, Нинковић Н., *Срем у Првом светском рату – лојалност и преки суд*, Сремска Митровица 2018. [Vasin G., Ninković N., *Srem u Prvom svetskom ratu – lojalnost i preki sud*, Sremska Mitrovica 2018]
- Васин Г, Нинковић Н., *Сумрак Двоглавог орла – Аустроугарска 1914, 1718–1918*, Године и годишњице јужнословенске историје, Бања Лука 2018, 122–144.
- Микавица Д., Васин Г, Нинковић Н., *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, Нови Сад 2018. [Mikavica D., Vasin G., Ninković N., *Prečanski Srbi u Velikom ratu 1914–1918*, Novi Sad 2018]
- Митровић, А., *Устаничке борбе у Србији 1916–1918*, Београд 1987. [Mitrović, A., *Ustaničke borbe u Srbiji 1916–1918*, Beograd 1987]
- Митровић, А., *Продор на Балкан и Србија 1908–1918*, Београд 2011. [Mitrović, A., *Prodor na Balkan i Srbija 1908–1918*, Beograd 2011]
- Томић В., *Зелени кадар у Срему 1917/1918*, Зборник. Завичајни музеј Рума 1 (1997) 135–140. [Tomić V., *Zeleni kadar u Sremu 1917/1918*, Zbornik. Zavičajni muzej Ruma 1 (1997) 135–140]

**Goran Vasin
Nenad Ninković**

REQUISITIONS AND CONTROL OF AGRICULTURE IN SREM DURING WORLD WAR I

Summary

When Austria-Hungary attacked Kingdom of Serbia in 1914, it initiated a war which soon grew into a conflict on a world scale. However, Austria-Hungary was not ready for the war at the moment. Among the states of the Triple Alliance, it was the weakest one, and the success on the battlefield could have been expected only if the war had been short. Since this did not occur, after a few months of warfare and defeat on all fronts, Vienna understood that economy had to be adapted to new circumstances. Thus, as early as 1914, they started setting maximum prices for food articles above all, which was not enough, and the following years brought requisitions as well. As a region with a large Serbian population that had suffered greatly in 1914 and 1915, Syrmia felt all the horrors of the war. Serbs were depopulated, their property was a target of many pillages, and then ensued numerous requisitions, bans and legal acts in connection with the maximum prices. All of this was a fertile soil for the creation of the Green cadres, which were unusually strong in Syrmia, so that they had almost taken over the authority before the war was over.

Keywords: World War I, Austro–Hungary, Serbs, Srem, requisitions, the maximum price, hunger.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 15. 10. 2019.